

sorumlu tutulan sivil bir yönetici olmalarına karşılık Şii imamların meşruiyetlerini Allah tarafından seçilmesinden alan, ilâhî nur ve bâtinî bilgilerle desteklenen, her türlü günahahtan arınmış ve toplumu hem siyasî hem dinî açıdan yöneten ve yönlendiren, dinî ve hukukî sorumlulukları bulunmayan, âdeta insan üstü siyasî-ruhanî bir lider kimliğine sahip olmalarıdır (ayrıca bk. ANAYASA).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 55, 84, 118, 119, 152; III, 129, 183; IV, 461; Buhârî, "Megâzî", 82, "Hudûd", 86; İbn Mâce, "Fiten", 8, "Muqaddime", 11; Tirmizî, "Fiten", 75, "Menâkıb", 19; Şâfiî, *el-Üm*, I, 143-144; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1971-75, V, 443; İbn Hişâm, *es-Sire't*, II, 657; Eş'arî, *el-Lüma'*, s. 159-161; a.mlf., *Maqâlât* (Ritter), s. 452-467; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 245-259; Bâkullânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 178-239; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 279-294; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, Beyrut 1405/1985, s. 1-33; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1357/1938, s. 19-35; Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd*, Beyrut 1403/1983, s. 147-154; Nüreddin es-Sâbü'nî, *el-Bidâye fi usûlü'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 56-61; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Nehcü'l-hak ve keşfü's-sıdk* (nşr. Aynullah el-Hasenî el-Urmevî), Kum 1407, s. 164-372; İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-ser'îyye* (*Mecmû'ü fetâvâ* içinde), VII, 244 vd.; Sübkî, *es-Seyfû'l-meşhûr fi şerhi 'Akideti Ebi Mansûr* (nşr. M. Saim Yeprem), İstanbul 1409/1989, s. 49-52; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, İstanbul 1315, s. 67-73; İbn Haldûn, *Muqaddime*, II, 582-624; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 548-549; IV, 263-264; E. Tyan, *Institutions du droit public musulman*, Paris 1954-56, I, 221-512; II, 263-494; T. W. Arnold, *The Caliphate*, London 1965, tür.yer.; W. Montgomery Watt, *Islamic Political Thought*, Edinburgh 1968, tür.yer.; Zâfir el Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi's-ser'î'a ve't-târîh*, Beyrut 1394/1974; Abdülvehhâb Hallâf, *es-Siyâsetü's-ser'îyye*, Kahire 1397/1977; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *en-Nazariyyâtü's-siyâsiyyetü'l-İslâmiyye*, Kahire 1979; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İbâdîliğin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 110-118; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, New York 1985; a.mlf., "Khalifa", *EP* (İng.), IV, 947-950; Abdürrezzâk es-Senhûrî, *Fikhü'l-hilâfe ve tetavvürühâ* (trc. Nâdiye Abdürrezzâk es-Senhûrî), Kahire 1989; Fatima Mernissi, *The Veil and the Male Elite, A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam* (trc. Mary Jo Lakeland), New York 1991, s. 56-58; M. Yûsuf Mûsâ, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî); Ali Abdürrâzık, *el-İslâm ve usûlü'l-hüküm*, Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât); Andrea M. Farsakh, "A Comparison of the Sunni Caliphate and the Shi'i Imamate", *MW*, LIX/1 (1969), s. 50-63; LIX/2 (1969), s. 127-141; Muhammed Hamidullah, "Constitutional Problems in Early Islam", *İTED*, V/1-4 (1973), s. 15-35; Mehmed Said Hatiboğlu, "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği", *AÜİFD*, XXIII (1978), s. 121-213; U. Rubin, "Prophets and Progenitors in the Early Shi'a Tradition", *Jerusalem Studies*

in Arabic and Islam, I, Jerusalem 1979, s. 41-65; H. Corbin, "Şiilikte Velayet Kavramı" (trc. Sabri Hizmetli), *AÜİFD*, XXVI (1983), s. 717-726; M. Sharon, "The Development of the Debate Around the Legitimacy of Authority in Early Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, V (1984), s. 121-141; Hasan Onat, "Şii İmâmet Nazariyesi", *AÜİFD*, XXXII (1992), s. 89-110; Said Amir Arjomand, "The Crisis of the Imamate and the Institution of Occultation in Twelver Shi'ism: A Sociohistorical Perspective", *IJMES*, XXVIII (1996), s. 491-515; W. Madelung, "Imama", *EP* (İng.), III, 1163-1169; a.mlf., "Shi'a", a.e., IX, 420-424; S. H. Nasr, "İthnâ 'Ashariyya", a.e., IV, 277-279; D. Sourdel, "Khalifa", a.e., IV, 937-947; Ahmed Mahmoud Subhî, "el-İmâme", *Mevsû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 428-445.

M. AKİF AYDIN

İMÂMİYYE

(الإمامية)

Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'nin iki talebesi için kullanılan bir tabir.

Sözlükte "iki imam" anlamına gelen "İmâmeyn" (imâmân), Hanefî literatüründe Ebû Hanîfe'nin talebeleri Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hakkında kullanılmıştır. Mezhep fikhinin teşekkül ve tedvininde büyük rol oynayan bu iki âlim hocalarıyla birlikte mezhebin imamları olarak anılır. Ancak kaynaklarda "İmâm" kelimesi mutlak olarak zikredildiğinde Ebû Hanîfe kastedilir. Özellikle son dönem kaynaklarında yaygınlık kazanan İmâmeyn veya aynı anlamdaki "Sâhibeyn" kelimelerinin ne zamandan beri kullanıldığı tesbit edilememekle birlikte Ebû Hanîfe ve talebelerine ait ortak bir görüşe atıfta bulunulurken isim tekrardan sakınmak için özel tabirlere yer verildiği bilinmektedir. Bu çerçevede Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a "Şeyhayn", Ebû Hanîfe ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye "Tarafeyn" denmiştir. Muteahhirin devri âlimleri, fetva konusunda Ebû Hanîfe ve talebelerinin görüşlerinin öncelik ve önemini tartışarak bir meselede farklı görüş belirtmeleri veya birinin diğeriyle aynı görüşü paylaşması halinde hangi görüşün tercih edilmesi gerektiği hususunda ölçüler belirlemeye çalışmışlardır (İbn Âbidîn, I, 25-30).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 92; II, 916; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muhtâyye*, IV, 557-558; İbn Âbidîn, *Ukûdü resmî'l-müftî* (*Mecmû'atü'l-resâ'il* içinde), I, 25-30; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 248; M. Seyyid Bey, *Üsûlü'l-Fikhî*, İstanbul 1333, I, 254; Bilmen, *Kamus*, I, 323; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, I, 57.

SALİM ÖÖZT

İMÂMİYYE

(الإمامية)

İmâmeti

dinin esaslarından kabul eden, bazan Şia ve İsnâaşeriyye ile eş anlamlı olarak kullanılan Şii fırkaların ortak adı.

Mezhepler tarihi kitaplarının bir kısmında Râfıza (Revâfız) adıyla ele alınan İmâmîyye (Eş'arî, s. 17-31; Bağdâdî, s. 54-72; Ebû'l-Hüseyn el-Malatî, s. 14-26) zaman zaman, imam ilkesini benimseyen bütün Şii gruplar için olduğu gibi varlığını sürdüren en büyük Şii grup durumunda bulunan İsnâaşeriyye için de kullanılır. Gaybet-i suğrâdan (260-329/873-941) önce yazılmış erken devir Şii kaynaklarında İmâmîyye adıyla bir fırkaya rastlanılmakta, gaybet-i suğrâ sırasında kaleme alınan eserlerde ise on birinci imam Hasan el-Askerî'nin ölümü üzerine Şia arasında ortaya çıkan fırkalar içinde sadece birinin ismi olarak anılmaktadır (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 102-103; Nevbahtî, s. 90).

Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin zamanında Şia diye bilinen ve henüz dinî bir fırka oluşturmayı yalnız siyasî bir görüşü temsil eden grup önce Irak'a yerleşmişti; Irak sakinlerinin çoğu ve özellikle Kûfe halkı Şii temayülü benimsemiş bulunuyordu. Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra siyasî ve dinî mahiyette bir fırka olarak ortaya çıkmaya başlayan Şii cemaati, Muhammed b. Hanefiyye'nin imâmetini iddia eden Keysâniyye, imâmetin kesintiye uğradığına inananlar ve Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in imâmetini benimseyenler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Sonuncu grup, Zeynelâbidîn'i babasından sonra ilim ve amel bakımından en üstün ve imâmet makamına en lâyık kişi olarak benimsemiş, onun devrinde ileri sürülen diğer imâmet iddialarının geçersiz olduğunu söylemiş ve Hz. Peygamber'den gelen nasların da bu hususu teyit ettiğini belirtmiştir (Şeyh Müftü, *el-İrşâd*, s. 254). İmâmîyye'nin selefleri denilebilecek olan, fakat İmâmîyye diye anılmayan sonuncu grubun düşüncesi bu yönde oluşmaya başlamıştır.

Zeynelâbidîn'in ölümünden sonra Şia içinden bir grup oğlu Zeyd'e nisbetle Zeydiyye fırkasını teşkil etmiş, diğerleri ise Muhammed el-Bâkır'ın imâmetini benimsemiştir. Bu arada imâmetin Muhammed el-Bâkır'dan Ebû Mansûr el-İclî'ye, ardın-

dan oğlu Hüseyin'e geçtiğini iddia eden Hüseyniyye fırkası aşırı özellikler gösterdiği için mutedil Şîa tarafından kabul edilmemiştir. Ca'fer es-Sâdık'ın mensupları genellikle "Şiatü Ali" diye bilinmekle birlikte Türâbiyye ve Ca'feriyye adıyla da anılıyordu (Küleynî, s. 80; Keşşî, s. 165). Yine bu devrede Ca'fer es-Sâdık'ın mensupları için Şîa ile eş anlamlı olarak Râfi za isminin kullanılmasına rağmen (Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*, s. 104-105) İmâmiyye adına rastlanmamaktadır. Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünün ardından ortaya çıkan Nâvûsiyye, Nâvûs isminde Basralı bir kişinin taraftarı olup Ca'fer'in hayatta bulunduğunu, tekrar meydana çıkıp dünyaya hâkim olacağını iddia ederken Muhtar es-Sekafî'nin askerleri arasında yer alan ve onunla birlikte öldürülen Yahyâ b. Ebû Şümeiyet adlı bir kişinin mensupları (Şümeiyette / Şümeiyette) imâmetin Muhammed b. Ca'fer'e geçtiğini ileri sürmüştür. Bu esnada imâmetin Ca'fer'in hayatta kalan en büyük oğlu Abdullah el-Eftah'a geçtiğini söyleyen Eftahiyye (Futahiyye) ve liderleri Ammâr b. Mûsâ es-Sâbâtî'ye nisbetle Ammâriyye diye de anılan fırka da Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte imâmetin Mûsâ el-Kâzım'a intikal ettiği dönemde Şîa kelimesi ya tek başına yahut izâfetle kullanılmış olup bu devirde de Ehl-i beyt taraftarları İmâmiyye adıyla anılmamıştır. Mûsâ el-Kâzım'ın ölümü üzerine üç gruba ayrılan mensuplarından, aslen Romalı bir esir olan Zürâre b. A'yen et-Temîmî'ye tâbi olup Zürâriyye (Temîmiyye) diye anılan grubun da dahil olduğu Vâkife onun ölmediğini ve bir gün "kâim el-mehdî" olarak döneceğini ileri sürmüştür. Bunlardan "Memtûre" (yağmur yemiş uysal köpek) diye adlandırılanların onun ölüp ölmediği konusunda tereddüt göstermiş, Kat'iyye grubu ise kesinlikle öldüğünü kabul etmiştir. Bu dönemde de İmâmiyye ismine rastlanmamaktadır. Bunun yanında adı İmâmiyye olmamakla birlikte ilk asırda tederîcî bir gelişme kaydeden İmâmî Şîi teorisi, II. (VIII.) yüzyıl ortalarında kesin şeklini Hişâm b. Hakem vasıtasıyla almıştır. Hişâm insanların imama ihtiyacı, imamın peygamberin vasîsi olup günahattan korunduğu, fakat peygamberler gibi vahiy almadığı ve nasla tayin edildiği gibi esasları ortaya koymuştur (*El²* [İng.], III, 497). Onun çağdaşı Süleyman b. Akta'a bağlı olan Ya'fûriyye fırkasının da imâmetin gerekliliğini ve imama tanımayanların Câhiliye üzere öleceklerini vurguladıkları görülmektedir. II.

(VIII.) yüzyılın sonlarına doğru Ca'feriyye ve Kat'iyye gibi isimlerle anılan ve imâmeti Ca'fer es-Sâdık'tan Mûsâ el-Kâzım'a, ondan da Ali er-Rızâ'ya nakledenler "Şiatü Âli'l-beyt" diye de anılmış, Âli-i beyt'ten de Hüseyin neslinden gelen mâsum imamlar kastedilmiştir.

Diğer taraftan Şîa'nın gaybet-i suğrâdan önce yaşayan ricâlinde bir kısmı, daha sonraki Şîi ulemâsı tarafından "imâmî" ve "imâmiyyûn" gibi adlarla anılmıştır. Ebû Ca'fer et-Tûsî, Hişâm b. Hakem'in çağdaşlarından İbn Mîsem ve İbnü't-Temmâr diye tanınan Ali b. İsmâil'in İmâmiyye mezhebi konusunda fikir ortaya koyanların ilki olduğunu belirtir (*el-Fihrist*, s. 113). Ahmed b. Ali en-Necâşî ise Ali b. Ubeydullah b. Hüseyin b. Ali'den bahsederken onun kendi devrinde Ebû Tâlib ailesinin en âbid ve zâhid kişisi olduğunu, Mûsâ el-Kâzım ve Ali er-Rızâ ile yakınlık kurduğunu ve İmâmiyye'ye karıştığını ifade eder (*er-Ricâl*, s. 80). İbn Dâvûd el-Hilî de Sekkâk diye bilinen Muhammed b. Hafîl b. Ca'fer'in Hişâm b. Hakem'in arkadaşı, öğrencisi ve İmâmî olduğunu kaydeder (*a.g.e.*, s. 310). Hişâm b. Hakem'in ölüm tarihinin 179 (795) olduğu kabul edilir II. (VIII.) yüzyılın sonları ve III. (IX.) yüzyıl başlarında İmâmiyye diye anılan bir cemaatin mevcut olduğu ortaya çıkar. Fakat büyük ihtimalle Tûsî, Necâşî ve bilhassa onlardan iki asır sonra yaşayan İbn Dâvûd el-Hilî, İbnü't-Temmâr, Ali b. Ubeydullah ve Sekkâk için kendi devrelerinde kullanılan ve Şîi terimiyle aynı anlama gelen İmâmî kelimesini kullanmış olmalıdırlar. Zira Kummî, Ali er-Rızâ'nın ölümünü müteakip Şîa'nın beş gruba ayrıldığını belirtirken bunların içinde İmâmiyye adını taşıyan bir fırka zikretmemiş, Muhammed el-Cevâd'ın imâmetini benimseyen fırkanın vasiyete ve Hz. Peygamber'den gelen sünnete uyduğunu söyleyerek daha sonra İmâmiyye olarak anılan grubun imâmet silsilesini benimsediğini ifade etmiştir (*el-Makâlât*, s. 93). Ali en-Nakî zamanında belirtilen Şîi grubun açıkça İmâmiyye adını almadığı, ancak onun halefi Hasan el-Askerî'nin 260 (874) yılında vefatının ardından oğlu olup olmadığı ve daha sonra imâmetin kime intikal edeceği konusunda ortaya çıkan on dört veya on beş fırkadan birinin İmâmiyye adıyla anıldığı görülmektedir. Kummî bu fırkalar arasında ilkinin, Nevbahtî ise on ikincisinin İmâmiyye olduğunu belirtmektedir. Bu ikisinin bildirdiğine göre yeryüzünde Hasan el-Askerî'den sonra onun neslinden gelen, Allah'ın emriyle kâ-

im olan, seleflerinden intikal eden ilâhî hükümler, farzlar ve sünnetler kendisine tevdi edilmiş, halkın dinî ve dünyevî işlerinde muhtaç olduğu hidayeti üstlenmiş bir hüccet vardır. Hz. Peygamber'den gelip kendisinden sonra imamlar tarafından belirginleştirilen usul ve âdâb çerçevesinde kıyametin kopmasına kadar bir imanın var olacağını benimseyen bu fırkaya göre, Allah'ın kullarına yönelik emri ve nehyi devam ettiği sürece yeryüzünde sadece iki kişi bile kalsa bunlardan biri mutlaka hüccettir, onlardan biri ölse kalan kişi hüccettir. Bu görüş, sadık imamlardan nakledilen ve İmâmiyye Şîası arasında kabul edilen görüştür. Yeryüzü hüccetten yoksun kalamaz, bir an kalacak olsa üzerindekiyle birlikte ortadan kaybolur. Hasan el-Askerî'nin mutlaka bir oğlunun bulunduğu ve onun imâmetinin gerçekleştiğine inanan bu fırka onun korkudan dolayı gizlendiğini, zamanı gelince zuhur edip gereken işleri yürüteceğini ileri sürmektedir (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 102-103; Nevbahtî, s. 90-93). Bu suretle İmâmiyye fırkası ancak gaybet-i suğrâ döneminde "el-imâmü'l-kâim, hüccet, sâhibü'z-zamân, doğumu insanlardan gizli, zikri mücmel, imam b. imam" diye tanınan bir imam kabul eden Şîi fırkası olarak bilinmeye başlandı. Daha önce Keysâniyye fırkasında görülen "el-imâmü'l-mehdî" telakkisi de "kâim el-mehdî" şeklinde İmâmiyye'ye intikal etti. On ikinci imamın gaybete girmesi İmâmiyye akaidinin mihverini teşkil etmiştir.

On birinci imam Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra ortaya çıkan Şîa fırkaları içinde silsileyi gaip imamla tamamlayan İmâmiyye'yi gerçek Şîilik olarak kabul eden Nevbahtî bunların dışında kalan bütün fırkaları reddetmiş (*a.g.e.*, s. 93), *er-Red 'alâ fırakî's-Şî'a mâ hâla'l-İmâmiyye* adlı eserini de bu amaçla kaleme almıştır. Gaybet-i suğrânın başlangıcından itibaren ve Hasan el-Askerî'den sonra ortaya çıkan çeşitli gruplar giderek güçlerini kaybetmiş, sadece İmâmiyye Şîası büyük bir gelişme kaydedip varlığını sürdürmüştür. Bu devrede asıl İmâmiyye doktrinine gaybet ve imamların sayısı konuları da ilâve edilerek fırka IV. (X.) yüzyıl sonlarına doğru el-İmâmiyyetü'l-İsnâaşeriyye diye anılmaya başlanmıştır (Şerîf el-Murtazâ, s. 111). Fırka sonraki dönemlerde İmâmiyye adı yanında İsnâaşeriyye, ayrıca fıkıh literatüründe Ca'fer es-Sâdık'a nisbetle Ca'feriyye şeklinde meşhur olmuştur (bk. CA'FERİYYE; İSNÂAŞERİYYE)

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 93; İbn Şâzan en-Nisâbü'rî, *el-İzâh* (nşr. Celâleddin el-Hüseyîn el-Urmevî), Tahran 1363 hş.; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırağ*, Tahran 1963, s. 76-77, 93, 101-103, 105-106; Nevbahtî, *Fıraqu's-Sî'a*, s. 67, 79, 90-93; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 17-31; Ebü'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. S. Dederîng), İstanbul 1936, s. 14-28; Küleynî, *er-Ravza*, Tahran 1381, s. 80; Keşşî, *er-Ricâl*, Bombay 1317, s. 165, 390-391; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 254; a.mlf., *el-İhtîşâs*, Tahran 1379, s. 104-105; Bağdâdî, *el-Farâğ* (Abdülhamîd), s. 54-72; Şerîf el-Murtazâ, *el-Fuşûlü'l-muhtâre*, Necef 1360, II, 111; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâîfî), Beyrut 1408/1988, s. 80; Ebü Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Necef 1961, s. 113; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 162-173; Hasan b. Ali b. Dâvûd el-Hilîfî, *er-Ricâl*, Tahran 1342, s. 310; Nebîle Abdülmün'im Dâvûd, *Neş'etü's-Sî'ati'l-İmâmiyye*, Bağdad 1968, tür.yer.; Abdullah Feyyâz, *Târîhu'l-İmâmiyye*, Beyrut 1395/1975, s. 31-85; E. Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şîasi*, İstanbul 1984, tür.yer.; E. Tan Kohlberg, "From Imamiyya to Ithnâ-Ashariyya", *BSOAS*, XXXIX (1976), s. 521-534; W. Madelung, "Hishâm b. al-Hakam", *EP* (İng.), III, 496-497; a.mlf., "İmâma", a.e., III, 1166-1167.

MUSTAFA ÖZ

İMAMÜ'L-HAREMEYN

(bk. CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn).

İMAMÜDDİN er-RİYÂZÎ

(İمام الدين الرياضی)

İmâmüddîn b. Lutfillâh
b. Ahmed er-Riyâzî el-Herevî
(ö. 1145/1732)

Âlim ve mutasavvîf.

1066'da (1656) doğdu; doğum yeri bilinmemektedir. Atalarının Hindistan'a Herat'tan gelmesinden dolayı Herevî nisbesiyle de anılır. Lahor'da büyüdü ve orada okudu. Babası *Tezkire-i Mühendisîn*'in müellifi matematikçi Lutfullah Mühendis el-Lâhûrî, dedesi Tac Mahal'in mimarlarından Nâdirü'l-asr Üstâd Ahmed'dir. Seyyid Hasan, Mevlânâ Şîr Muhammed Benbânî, Şeyh Cîven, Mîr Muhammed Şâfîî, Mîr Rızâ Bihârî gibi hocalardan geleneksel medrese ilimlerini, babasından matematik öğrendi. Genç yaşta tasavvufa yönelerek bir süre Narnollu Seyyid Hüseyin'e ve Lahorlu Şeyh Muhammed'e bağlandı. Daha sonra Mîret'te (Meerut) oturan Seyyid Nûrullah Şütrî'nden Şütrîyeye ve Kâdiriyye tarikatlarının erkân ve âdâbını öğrenerek ona intisap etti.

Kaynakların çoğuna göre 1145 (1732) yılında vefat etti.

Eserleri. 1. *Tezkire-i Bâğıstân*. Müellifin en önemli çalışması olan eserin beş bölüm (bâğ) ve 338 varaktan meydana geldiği anlaşılan birinci kısmı kaybolmuştur; ikinci kısım yedi bölüm ve 496 varak hacminde olup altıncı bölümle başlamaktadır. Altıncı ve yedinci bölümlerde Kâdiriyye, Çiştîyye, Nakşibendiyye, Şüttârîyye ve bir kısım küçük tarikatların önemli şeyhleriyle bazı kadın velîlerin hayat hikâyeleri anlatılır. Sekizinci bölüm mizahî hikâye ve fıkraları içermektedir. Müellif, tanınmış şairlere ayırdığı dokuzuncu bölümde çağdaşı olan veya daha önce yaşayan eski Arap, Türk, İran ve Hint asıllı şairleri ele alır. Onuncu bölüm rüya, rüya tabirleri ve tabircileri hakkındadır. On birinci bölüm astroloji ve astrologlarla, on ikinci bölüm âhîret hayatıyla ilgilidir. Farsça olan kitabın içeriğinden, yazımına 1116 (1704) yılından önce başladığı ve 1120'den (1708) sonraki bir tarihte bitirildiği anlaşılmaktadır. Eserin bir nüshası Leknev Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Nazir Ahmad, XXXI/1 [1957], s. 71). 2. *Hâşîye-i Şerh-i Hulûşatü'l-hisâb*. Bahâeddin Âmilî'nin *Hulûşatü'l-hisâb* adlı eserine babası tarafından yazılan Arapça şerh için kaleme aldığı hâşiyedir. Bir nüshası India Office Library'dedir (Nr. Ar. Ms., 761). 3. *Risâle-i Beyâniyye*. Müellifin ders notlarından oluşan belâgata dair eser, Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb'in tahta çıkışı münasebetiyle gözden geçirilerek kendisine takdim edilmiştir; bir nüshası Leknev'de Nadwa Library'de kayıtlıdır (a.g.e., XXXI/1 [1957], s. 64). 4. *Taşrîh*. Astronomi üzerine Bahâeddin Âmilî'nin *Teşrîhu'l-eflâk* adlı eserine yazdığı şerhtir (Delhi, ts. [Müctebâî Matbaası]). Bu şerh üzerine ayrıca *et-Taşrîh* adıyla bir hâşîye kaleme almıştır.

Riyâzî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinin başlıcaları Teftâzânî'nin *Tehzîbü'l-manţîk ve'l-keîlâm*'ı üzerine yazdığı *Şerhu't-Tehzîb* ile Nasirüddîn-i Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserine yazdığı *Hâşîye-i Ahlâk-ı Nâsırî*, *Tercüme-i Manzûme-i Kidânî*, *Hâşîye-i Şerh-i Çağmîni*, *Risâle-i Bed'iyye*, *Risâle-i Manzûmün-nücüm*, *Risâle-i Mir'atü'l-Mevâkıf*, *Hâşîye-i Şerh-i Hidâyetü'l-hikme*, *Hâşîye-i Şerh-i Me'tâlîf*, *Risâle-i Mîsikî*, *Mefâtîh*, *Risâle-i Mecma'u'l-Bahreyn*, *Şerh-i Menâzir-i Öklîdis* ve *Divân*'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bindrâban Dâs Hüsgû, *Sefîne-i Hüsgû* (nşr. Şâh Muhammed Afâurrahman), Patna 1378/1959, s. 191-192; Nazir Ahmad, "Imam-ud-din Husain Riadi, the Grandson of Nadir-ul-'Asr Ustad Ahmad, the Architect of the Taj Mahal, and His Tadhkira-i-Baghistan", *IC*, XXX/4 (1956), s. 330-350; XXXI/1 (1957), s. 60-87; Hafiz Ghulam Murtaza, "The Works of Imam-ud-din ar-Riyadi, the Grandson of the Architect of the Taj Mahal", a.e., XXXIV/4 (1960), s. 270-293.

İSMAIL HAKKI GÖKSOY

İMAMÜLHÜDÂ

(bk. SEMERKANDÎ, Ebü'l-Leys).

İMAMZÂDE

(İمام زادہ)

İmâmiyye Şîasi mensuplarının imamların oğulları ve torunlarının türbeleri için kullanılan bir terim.

Şîa geleneğinde imamzâde, genel olarak imamların oğulları ve torunlarını ifade etmekle birlikte zaman içinde onların mezarları da bu isimle anılmaya başlanmış, özellikle İran, Pakistan ve Hindistan'da onların türbeleri için kullanılmıştır. Kelime imamların kızlarını ve kız torunlarını da kapsamaktadır.

İmamların neslinden gelen şahısların Hicaz ve Irak bölgelerinden doğuya göçleri, Emevîler devrine ve bilhassa Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî zamanına rastlamaktadır. Bu dönemde İran'a göç eden imamzâdelerin hicret sebebi daha güvenli bir ortamda yaşamaktı. Bunların ilk yerleşim yerlerinin Kum, Âbe ve Kâşân olması kuvvetle muhtemeldir. Emevîler'in son zamanlarında ve Abbâsîler'in ilk yıllarında Hz. Hasan ve Hüseyin neslinden birçok kişinin İran'a gitmesi, daha çok adı geçen devletlere karşı isyan etmesi yahut isyanlara karışmış olmasından dolayı idi. Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Ali er-Rizâ'yı veliaht tayin etmesinin ardından başta bu imamın kardeşleri olmak üzere İran'a gidip yerleşen çok sayıda imamzâde onun ölümü üzerine çevreye dağıldı. Taberistan'da Zeydî devletlerin kurulduğu III. (IX.) yüzyıl ortalarında pek çok seyyidin İran'a geçip devlet hizmetinde bulunma fırsatı elde ettiği görülür. İran'a giden imamzâdelerin çoğunun burada iyi bir ortam bulmalarına karşı bazıları da kendilerine muhalif bir çevrede yaşamıştır. Ölümünden sonra özellikle Necef, Kerbelâ ve Meşhed gibi yerlerde imamların çevresinde gömülenlerin dışında kalan